

2. Раєвнева, О. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі [Текст] : монографія / О. В. Раєвнева. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
3. Управление устойчивым развитием предприятий [Текст] / Э. Петров [и др]. – Херсон, 2009. – 558 с.
4. Новакова, О. И. Экономическое развитие предприятия [Текст] : монография / О. И. Новакова, Г. С. Мерзликина. – Волгоград : Политехник, 2004. – 208 с.
5. Рюэгг-Штюром, Й. Системно-конструктивистская теория фирмы и управление процессами глубоких изменений на предприятии [Текст] / Й. Рюэгг-Штюром // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – №6. – С. 87–91.
6. Коупленд, Т. Стоимость компаний: оценка и управление [Текст] / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. – М. : Олимп-Бизнес, 1999. – 576 с.
7. Уайт, Д. Алхимия роста [Текст] / Д. Уайт, М. Багхай, С. Коули // Вестник МакКинси. – 2003. – №3. – С. 7–33.
8. Богатирьев, И. О. Ефективність розвитку підприємств [Текст] / І. О. Богатирьев // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр.– К. : НДЕУ, 2003. – Вип. 7–8 (26–27). – С. 73–79.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.

© Т.В. Ков'ях, 2011.

УДК 339.3.006

Н.О. Власова, канд. екон. наук, проф.

О.В. Колчкова, ст. викл.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РОЗРІБНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Визначено особливості розвитку торгівлі на сучасному етапі в регіональному аспекті, надано оцінку тенденцій розвитку регіональної торгівлі з позиції можливостей та перспектив.

Определены особенности развития торговли на современном этапе в региональном аспекте, дана оценка развития региональной торговли с позиции возможностей и перспектив.

The article analyses peculiarities of the development of trade in contemporary moment in the regional aspect, estimates modern tendencies of the development of regional trade in the position of possibilities and perspectives.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Роль торгівлі як галузі народного господарства є загальновідомою. Торгівля України займає провідне місце в сучасній економічній системі і соціальній

сфері держави та її регіонів, у формуванні економічного потенціалу, забезпеченні ефективного функціонування системи відтворення, товарно-грошового обігу та задоволенні потреб населення в товарах і послугах.

Перехід до ринкових умов господарювання, змінення місця та ролі регіонів у економічному житті суспільства призвели до регіоналізації економічних процесів, що сприяло посиленню взаємозв'язків та взаємозалежності між регіонами як складовими єдиної державної системи. Саме такі відносини між регіонами стають підґрунтям утворення територіальної сфери обігу, де відбувається узгодження інтересів виробництва та споживачів на різні товари і послуги, тобто формування споживчого регіонального ринку і внутрішньої регіональної політики [1]. Тому питання ефективного функціонування та подальшого розвитку внутрішньої торгівлі в регіонах є актуальною проблемою, яка потребує ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники вітчизняної внутрішньої торгівлі О. Азарян, В. Апопій, О. Бакунов, І. Бланк, Л. Балабанова, Я. Гончарук, Л. Лігоненко, І. Ломенюк, І. Маринич, Л. Омелянович, А. Садеков, С. Саркісян, В. Сорока, Ю. Хомяк, І. Яркова зробили значний внесок щодо теоретичного обґрунтування, практичного узагальнення процесів розвитку торгівлі України на сучасному етапі. Разом із тим, територіальні аспекти розвитку вітчизняної торгівлі, чинники виникнення регіональних диспропорцій та їх подолання залишаються недостатньо вивченими.

Мета та завдання статті. Метою статті є висвітлення актуальних і гострих проблем регіонального характеру в розвитку внутрішньої торгівлі та першочергових заходів на шляху їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід розвинених держав свідчить, що існує достатньо тісна залежність між рівнем розвитку торговельної галузі та рівнем соціально-економічного розвитку регіону [1; 2]. Економічний і соціальний розвиток переважної більшості регіонів України протягом останніх років відбувається в руслі макроекономічних тенденцій. При цьому формування збалансованих товарних ринків у регіональному розрізі ускладнюється нерівномірним розміщенням продуктивних сил. Так, на чотири області України (Донецьку, Дніпропетровську, Київську, Харківську) припадає більше половини промислового виробництва, що зумовлює відповідні диспропорції в регіональному розвитку держави. За таких умов проблема розвитку підприємств торгівлі в регіональному аспекті є дуже актуальною, принаймні з міркування подолання диспропорцій

між попитом і пропозицією.

Взаємопов'язані елементи економічної моделі розвитку та конкурентоспроможності регіонів взаємодіють на регіональному ринку через механізми регіонального попиту і пропозиції. Відповідно, механізм регіонального ціноутворення буде ефективним у випадку досягнення рівноваги між регіональним попитом та регіональною пропозицією за умов збереження високого рівня життя населення, забезпечення стабільного функціонування економіки та активної підтримки підприємств із боку регіональної влади.

Одними із основних детермінант конкурентоспроможності регіонів є фактори виробництва і внутрішній попит [1]. До факторів виробництва можна віднести такі характеристики регіону, як: фінансове забезпечення розвитку; кількість і якість основних фондів; достатність робочої сили, її якісна відповідність потребам, мотивація до праці; гнучкість та ефективність комунікаційної інфраструктури; стратегічний менеджмент і його інноваційна спрямованість. При цьому, для регіону важливим є не лише запас факторів виробництва, а й їх динамічність, тобто швидкість з якою вони змінюються, розвиваються і пристосовуються до потреб економіки регіону.

Наступною важливою детермінантою конкурентних переваг регіону є попит на регіональному ринку (що включає в себе обсяг, склад, структуру і характер даного показника). Внутрішній регіональний попит, який стимулює конкуренцію на регіональному ринку, залежить від національних, кліматичних, соціальних особливостей регіону, структури його економіки тощо.

Оскільки регіональні товарні ринки є достатньо динамічними і диференційованими утвореннями, урегулювання наявних диспропорцій у ринковій рівновазі на внутрішньому споживчому ринку потребує попереднього вивчення тенденцій основних ідентифікаторів поточного стану внутрішнього ринку та функціональних взаємозв'язків між ними.

Найбільш універсальним показником, що характеризує масштаби і рівень задоволення попиту населення на споживчому ринку, свідчить про обсяги залучення купівельних фондів населення та в цілому є індикатором рівня його життя, є роздрібний товарооборот. Крім того, ураховуючи розглянуту вище роль торгівлі, динаміка даного показника є свідченням розвитку виробництва і його стимулювання, сприяння прискоренню обороту капіталу виробничих підприємств і стану грошового обігу. Тобто роздрібний товарооборот підприємств торгівлі є характеристикою соціально-економічного розвитку регіону (країни).

З іншого боку, роздрібний товарооборот є основним валовим

показником діяльності підприємств торгівлі, який визначає ступінь проникнення підприємства на ринок, його конкурентну позицію, характеризує можливості та темпи розвитку торговельного підприємства в перспективі, створює економічну основу для отримання доходу і прибутку, є визначальним показником для формування ресурсного потенціалу підприємств галузі [2].

Для того, щоб виділити тенденції та проблеми регіонального розвитку роздрібної торгівлі необхідно проаналізувати макроекономічні умови розвитку держави протягом останніх 10 років (починаючи з 2000 року). За результатами проведеного дослідження було виділено два умовні етапи розвитку економіки:

– 2000–2008 рр. – стабілізація макроекономічної ситуації;

– 2008 р. і до теперішнього часу погіршення досягнутих показників у зв'язку з світовою економічною кризою.

Розвиток роздрібної торгівлі на початку 2000 років був зумовлений зростанням української економіки, яка демонструвала стабільну позитивну тенденцію. Найбільш загальнозначимим тенденціям розвитку економіки відповідає показник роздрібного товарообороту (табл.).

Таблиця – Розвиток роздрібної торгівлі за 2000–2009 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004
Роздрібний товарооборот, млн грн	28757	34417	39691	49994	67556
У % до попереднього періоду	-	119,7	115,3	126,0	135,1
Роздрібний товарооборот на 1 особу, грн	585	707	823	1046	1424
У % до попереднього періоду	-	120,9	116,4	127,1	136,1
Показник	2005	2006	2007	2008	2009
Роздрібний товарооборот, млн грн	94332	129952	178233	246903	230955
У % до попереднього періоду	139,6	137,8	137,2	138,5	93,5
Роздрібний товарооборот на 1 особу, грн	2003	2777	3832	5338	5015
У % до попереднього періоду	140,7	138,6	138,0	139,3	93,9

Так, у 2000–2001 рр. сектор роздрібної торгівлі слідував за

збільшенням ВВП та промислової продукції, у той час як починаючи з 2002 року зростання роздрібногo товарообігу випереджало ці два показники, досягнувши рівня 39,6% (у 2005 р.). Загальний обсяг роздрібногo торгівлі, задекларований всіма комерційними структурами (у тому числі фізичними особами) у 2002 році становив 65,6, а в 2009 році – вже 442,8 млрд гривень.

Серед факторів, що позитивно вплинули на цей процес слід відзначити зростання обсягів виробництва на вітчизняних підприємствах (особливо з виробництва харчової продукції та споживчих товарів). З іншого боку, зростання роздрібногo торгівлі було прискорене сплеском активності споживачів, зумовленим постійним зростанням доходів (з рівнем щорічного приросту понад 20% протягом 2000-2002 та 2004-2008 років). За офіційними даними, середній річний дохід домогосподарств у 2002 році становив 640, у 2007 – близько 5000 доларів США [2]. Таке зростання базувалося на позитивних фінансових та економічних показниках, досягнутих протягом періоду. Це дало додатковий імпульс розвитку роздрібногo торгівлі, оскільки більш ніж 60% доходів населення витрачалося на придбання товарів та послуг.

Більша частина прямих іноземних інвестицій в економіку України була направлена на розвиток оптової та роздрібногo торгівлі, а також харчової промисловості. Станом на 1 січня 2003 року до кожного з цих секторів було залучено 854 млн доларів США, або загалом більше 30% їх загального обсягу [1].

Світова економічна криза негативно вплинула на розвиток вітчизняної економіки – починаючи з середини 2008 року відбулося погіршення значень усіх основних соціально-економічних показників. У тому числі темпи зростання роздрібногo товарообігу знизились за січень-жовтень 2008 року – на 7,9%, за січень-листопад 2008 року – на 9,5%, за січень-грудень – на 12,3% порівняно з аналогічними періодами 2007 року. У 2009 році порівняно з 2008 р. обсяги роздрібногo товарообороту взагалі зменшилися на 6,5%.

Динаміка розвитку торгівлі практично збігається з динамікою доходів населення. Так, зростання доходів громадян позначається на їхній схильності до споживання. У цьому зв'язку динаміку зростання роздрібногo товарообороту можна вважати непрямим критерієм реального зростання доходів населення.

Порівняльний аналіз статистичних даних, аналітичних таблиць, даних періодичних друкованих видань та даних, отриманих шляхом розрахунків, про доходи населення, темпи їх зростання по Україні та роздрібний товарооборот підприємств і темпи його

збільшення в розрахунку на одну особу дав змогу виявити наявність прямої залежності обсягу роздрібного товарообороту підприємств торгівлі від рівня доходів населення. Так, проведені дослідження показали, що протягом 2005–2009 рр. розмір середньомісячних доходів населення України в розрахунку на одну особу збільшився в 2,3 рази (з 672,0 грн у 2005 році до 1804,3 грн у 2009 році), при цьому середньомісячний обсяг роздрібного товарообороту підприємств торгівлі в розрахунку на одну особу зріс у 2,5 разів (з 166,9 грн у 2005 році до 417,9 грн у 2009 році).

У ході ретельного вивчення обсягів наявних грошових доходів населення України нами виявлені суттєві регіональні відмінності на рівні окремих областей. У зв'язку з цим, на нашу думку, усі регіони України можуть бути розподілені на три групи за ознакою розміру середньомісячного доходу в розрахунку на одну особу:

1) регіони з високим розміром середньомісячного доходу в розрахунку на одну особу;

2) регіони з середнім розміром доходу населення, в яких середньомісячний розмір доходу населення наближається до середньомісячних показників доходів на душу населення по Україні;

3) регіони з низьким розміром доходу населення, в яких середньомісячний розмір доходу населення нижче середнього значення по Україні.

Проведені дослідження показали, що протягом останніх років (2005–2009 рр.) до групи регіонів із високими наявними доходами населення стабільно входять Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська та Луганська області, міста Київ і Севастополь. До групи регіонів із середніми наявними доходами населення входять Автономна Республіка Крим, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Черкаська та Харківська області. До групи регіонів з низькими доходами населення увійшли: Вінницька, Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області.

На підставі аналізу статистичних даних було розраховано середні за виділеними групами регіонів показники середньомісячних наявних доходів населення на одну особу та середньомісячного обсягу роздрібного товарообороту підприємств на одну особу за 2005–2009 рр. та визначені відповідні темпи їх зростання.

За результатами порівняння показників наявних середньомісячних доходів населення на одну особу за групами регіонів із середніми обсягами роздрібного товарообороту підприємств на одну

особу, можна зробити висновок, що для групи регіонів із високими доходами населення характерні найбільші обсяги товарообороту та найвищі темпи його зростання за регіонами України, а в областях з низькими значеннями доходів населення, відповідно, невеликі обсяги товарообороту і темпи його зростання.

У дослідженні було звернено увагу на рівномірність зростання наявних доходів населення та роздрібного товарообороту протягом 2005–2009 років, що характерно для переважної більшості регіонів України. Виняток складають Донецька, Луганська, Івано-Франківська, Київська та Миколаївська області, де середні темпи зростання роздрібного товарообороту підприємств на одну особу за аналізований період значно перевищують середні темпи зросту наявних грошових доходів населення. Даний момент пояснюється територіально-економічними особливостями цих регіонів. Так, Івано-Франківська і Миколаївська області є привабливими для залучення грошових коштів через наявність на їх ринках великої кількості й широкого асортименту товарів іноземного походження, що спонукає розвиток дрібнооптової торгівлі та приплив грошей з інших регіонів країни. Крім того, Миколаївська область у міжрегіональному розподілі праці виділяється виробництвом плодово-овочевої продукції, розгалуженою портовою інфраструктурою та є зоною відпочинку, що і викликає приплив коштів до області. Київська область є територіально-економічним центром держави з високо розвиненими промислово-транспортним комплексом і ринковою інфраструктурою. Донецька та Луганська області на загальному фоні аграрної України виділяються як найбільш промислово розвинені регіони з високим рівнем урбанізації населення.

Також останнім часом у переважній більшості регіонів України протягом 2005–2008 рр. простежується стійка тенденція до випереджання темпів зростання роздрібного товарообороту підприємств на одну особу над темпами зростання наявних доходів населення, що пояснюється послабленням впливу доходів населення на неофіційні ринки, а також залученням їх до підприємств торгівлі та послуг. Винятковими у цьому процесі є Закарпатська, Вінницька, Волинська та Сумська області, в яких продовжує простежуватися подальше випередження темпів зростання доходів населення над відносним зростанням роздрібного товарообороту. Це пояснюється, з одного боку, аграрною спрямованістю економіки даних регіонів, низьким рівнем урбанізації населення, високою часткою сільських домогосподарств, а з іншого, – недостатньою пропозицією, сформованою торговельними підприємствами на ринках споживчих товарів даних областей, що призводить до накопичення вільних грошових заощаджень та вилучення їх з товарно-грошового обігу й

розширеного відтворювального процесу. Крім того, така ситуація є наслідком слабо розвинутої інфраструктури споживчого ринку, неввиченим і незадоволеним попитом населення у споживчих товарах і послугах.

Протягом 2009 року відбулося суттєве уповільнення темпів збільшення доходів населення за виокремленими регіонами в цілому, так і за більшістю областей. Найменшими темпами доходи зростали саме в областях, для яких характерний високий рівень доходу (лише на 5%, але не рівномірно по областях); в областях із середнім і низьким рівнем доходів їх обсяг у порівнянні з 2008 роком збільшився на однакову величину (на 7%). У середньому за групою областей з високим рівнем доходу населення спостерігаються найбільші темпи зниження обсягу роздрібного товарообороту на 1 особу (зменшення на 7,3%). У групі областей з середнім рівнем доходу зменшення обсягу роздрібного товарообороту на 1 особу було найменшим – лише 4,1%. У групі областей з низьким рівнем доходу обсяг товарообороту зменшився в середньому на 6,1%. Позитивну динаміку показник роздрібного товарообороту на 1 особу мав лише в Київській, Львівській, Одеській, Тернопільській і Херсонській областях. Темпи зростання цього показника були менші за темпи збільшення доходів на 1 мешканця країни.

Висновки. На основі дослідження сучасного стану та регіональних тенденцій розвитку роздрібної торгівлі України виділені характерні риси, які окреслили коло зовнішніх чинників впливу. У розрізі окремих регіонів України спостерігалися суттєві відмінності в обсягах і динаміці товарообороту, що характеризується різним ступенем насиченості та потенціалом їх розвитку. Це, у свою чергу, обумовлено співвідношенням аграрного та індустріального розвитку областей, рівнем виробництва товарів народного споживання, рівнем доходів населення, самозабезпеченням домогосподарств продуктами харчування, історичним розвитком територій, різницею в розвитку інфляційних процесів, станом регіональної регуляторної політики.

Список літератури

1. Мазаракі, А. А. Макроекономічні проблеми розвитку сфери торгового обігу [Текст] / А. А. Мазаракі // Вісті. – 2006. – 10 березня. – С. 4–8.
2. Шубін, Н. А. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку [Текст] : монографія / Н. А. Шубін ; за заг. ред. Н. А. Шубіна, Я. А. Гончарука. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.
© Н.О. Власова, О.В. Колчкова, 2011.